

1983. POÈTICA DE LA CIUTAT. CRÒNIQUES DES D'ELX

Gaspar Jaén i Urban

Contra l'anticlericalisme: una plaça per a Urbà VIIIé

Gener 1983

Horts de palmeres d'Elx

Març 1983

Conjunt historicoartístic de la ciutat d'Elx

Març 1983

La corona valenciana, de Jaume Fuster

Maig 1983

El jardí i el temps

Juliol 1983

Elogi del valencià i de la Festa

Agost 1983

Presentació que fa el regidor d'Urbanisme d'Elx del Pla Especial d'Edificis Protegibles

Agost 1983

Ban de l'aigua

Setembre 1983

Cròniques d'Elx: la Avinguda de la Llibertat, quatre anys després

Octubre 1983

Ban del trànsit

Novembre 1983

Cròniques d'Elx: el Clot de Galvany

Novembre 1983

Una temporada amb Josep Maria Llopart

Novembre 1983

Cròniques d'Elx: La Rella, una revista comarcal

Desembre 1983

CONTRA L'ANTICLERICALISME: UNA PLAÇA PER A URBÀ VIIIÉ

Gener 1983

GJiU. 10-01-1983

[«Contra l'anticlericalisme: una plaça per a Urbà VIIIÉ», La Verdad, Alacant, 14-01-1983, p. 10. També en Información, Alacant, 14-01-1983, p. 10]

Revisat:

HORTS DE PALMERES D'ELX

Març 1983

1. Situació

En totes les zones conreades de la governació d'Oriola i de l'horta de Múrcia són abundants les palmeres. Tanmateix, els més coneguts són els horts de palmeres d'Elx; horts, com aquí se'ls anomena, en lloc del turístic i artificios nom de "palmerars". Al municipi d'Elx és on hi ha més exemplars de phoenix dactilifera i l'únic lloc d'Europa -a més d'Oriola- on les palmeres formen un bosc.

La considerable extensió dels horts de palmeres d'Elx hi creà uns oficis, uns hàbits de comportament, una arquitectura, un vocabulari específics, val a dir, una cultura amb característiques pròpies.

Hi ha palmeres per tot el terme municipal d'Elx, palmeres que s'endinsen cap al sud per la resta de la comarca del Baix Vinalopó i pel Baix Segura (Crevillent i Albatera, especialment). La major part d'aquests vegetals apareixen aïllats vora els bancals de cultiu o formen tires al costat dels camins o de les cases.

Pel que fa a la situació territorial, podem considerar que hi ha tres grups bàsics d'horts de palmeres: 1, els horts de la vora del Fondo d'Elx -llacuna artificial situada a la partida rural de Puçol-. 2, els horts de les partides rurals d'Atzavares, Algoda, Algorós, el Derramador, Daimés, la Foia, Asprelles i la Baia. 3, els horts de palmeres que envolten la ciutat.

El primer grup són uns horts que formen una massa compacta, la segona en extensió d'Elx, de forma curva en planta i d'uns 2,5 qm. de llargària i uns 500 m. d'amplària. El terreny era de saladar, terres salobres, restes d'aiguamolls semblants a les terres de les veïnes Pías Fundaciones que el cardenal Belluga transformà en explotacions agrícoles durant el segle XVIII.

Els horts del segon grup son majoritàriament horts joves, nascuts i crescuts amb les elevacions d'aigua fetes des de la desembocadura del Segura amb què es començà a irrigar el camp d'Elx a principi del segle XX. Solen ser horts petits, de 20 a 30 tafulles (la tafulla és una mesura local equivalent a 953 m²), es troben rodejats de terres amb altres cultius arboris o hortícoles i abunden més conforme ens apropem a la ciutat.

Aquesta zona central del camp d'Elx, situada sobre l'antiga centuriatio d'Illici, es caracteritza per la seua fertilitat i pel perfil de les nombroses palmeres que hi ha -aïllades, en tires o en horts-, conformant un dels paisatges humanitzats més bells del País Valencià.

Finalment tenim els horts que envolten la ciutat històrica, la concentració més important de palmeres des d'un

punt de vista històric i cultural. Aquests són els horts de palmeres antics, pseudofenícis i medievals, monumentals i dignes, els horts pintats pels naïf, els pompier i els kitsch, els horts evocats pels literats i els viatgers que passaven per aquí.

La nostra ciutat es troba en la riba esquerra del riu Vinalopó, un riu de règim torrencial, de llit profund i de parets altes, i fins la meitat del segle XIX constava de quatre barris: la vila murada al nord, el raval de Sant Joan o moreria al sud i el barri del Salvador entre l'un i l'altre; el quart barri, anomenat raval de Santa Teresa, es troba en el marge dret del riu.

Des de bell antuvi, els horts de palmeres es troben, sobretot, en el marge esquer i rodejaven la ciutat pel nord, per llevant i pel migdia, formant un continu d'uns 2,5 qm, en sentit nord-sud i d'uns mil metres de llevant a ponent, i baixant escalonadament fins el fons del riu.

2. Característiques

Els horts estaven tancats per parets de tapial enlluïdes d'algeps o per bardisses d'aromer o de cascabots. Dintre, els horts d'estructuren en bancals trapezoidals o quadrangulars i algunes vegades -per necessitats geomètriques de les particions- en bancals triangulars. En els límits dels bancals, damunt els marges, estan plantades les palmeres, en tires senzilles o dobles, coincidint amb el traçat de les sèquies de reg. Els bancals, lliures de palmeres, estaven plantats de magraners i, més modernament, s'hi han introduït altres arbres fruiters, herba alfals o cultius hortícoles.

Les cases dels horts són generalment unifamiliars i es troben situades en un dels bancals rodejats de palmeres, vora el camí que dóna accés a l'hort o molt a prop d'ell. Les nombroses dependències annexes que solien acompanyar el cos principal de l'edificació (galliners, conillers, marraneres, femer, magatzems, jardí, etc) estaven en els bancals immediats. Les cases eren blanques o ocre, de colors terrosos, acabades amb algeps, amb volums cúbics i amb terrat pla per a replegar l'aigua, com les antigues cases de l'arquitectura tradicional de la vila murada i del raval de Sant Joan.

Succeeix que les palmeres tenen necessitat de ser regades sovint i potser per això, i per l'antiguitat del cultiu, les terres d'hort tenen drets mil·lenaris sobre el minvat cabal d'aigua del Vinalopó. Des del segle XVII aquesta aigua s'ha intentat replegar, amb poc èxit, en un pantà -abans hi havia els assuts dels àrabs i dels romans- i a través de les sèquies Major -per al marge dret- i de Marxena -per al marge esquer- arriba als horts. L'aigua és salada i presenta la particularitat de ser venuda per la comunitat de cadascuna de les sèquies, en lloc de ser, com passa habitualment, un dret incorporat a la propietat

de la terra. Tant la palmera com el magraner agraeixen aquesta aigua salobre que els endolcia el fruit i que era tota la que hi havia a Elx per a regar fins que a principi del segle XX se'n va elevar amb motors elèctrics des del riu Segura.

3. Història

Una palmera pot tenir una vida molt llarga -300 anys o més- i un lent creixement. Diuen que les van portar els fenicis, però aquest fet s'ha vist envoltat de molta literatura i no se'n pot treure gaire trellat. De segur se sap que l'irrigació del camp d'Elx és, si més no, del temps dels romans i fou continuada, com era habitual, pels musulmans. Al segle XIII, amb la conquesta cristiana, hom dividí els fils d'aigua entre l'horta dels moros i la dels cristians, i des d'aleshores, fins al segle XIX, els horts de palmeres han estat la terra agrícola més preada, la que més valor tenia i la que més contribució pagava.

Les palmeres donaven dàtils de diverses classes, per a menjar i per a pinso, i se'n feia alcohol; es nugaven els àstils i les palmes es feien blanques i apretades i es gastaven per a la processó del Diumenge de Rams. Amb les palmes seques -tant blanques com verdes- es feien cabassos, cistelles, capells, graneres i altres objectes d'ús comú en la vida domèstica. Les tabales i els sedassos servien per a abonar les plantes. Amb els cascabots es feien bardisses o aprofitaven com a combustible. De les palmetes es feien nugasses. Algunes palmes tendres eren menja de conills i d'ovelles. El cor de la palmera -anomenat margalló- era una vianda força exquisida, i els troncs -encara que filosos i roïns- aprofitaven, si eren sàviament tallats i treballats, com a fustam per a biguetes, portes i altres parts de l'edificació. Diu que una cançó persa es complaïa dels dos mil ussos que la palmera pot tenir.

La destrucció documentada dels horts de palmeres començà el segle XVIII, quan tres horts pròxims a la vila foren arrasats per a fer nous barris de cases. Durant la primera part del segle XIX s'aturà aquest procés, però a final de segle i durant el primer quart del XX la tala de palmeres fou contínua i sistemàtica. Els nous sistemes de comunicació vuit-centistes -sobretot la carretera d'Alacant i el traçat del ferrocarril- van destruir molts horts de palmeres i obriren expectatives de creixement urbà a costa d'ells. Grans extensions d'hortos a llevant i a migdia de la ciutat històrica van ser tallats per a fer noves cases i carrers: eixamples petits, com el palmell de la mà, humits i mal forjats. També es van tallar molts horts per a fer fàbriques, atretes per l'estació de ferrocarril i per la carretera d'Alacant.

Tanmateix, els anys 20 i 30 del segle XX hi va haver a Elx intenses campanyes de premsa per a defensar els horts que originaren el decret de protecció del 1933 però que originaren,

sobretot, una consciència cívica extraordinària i una gran estima cap a les palmeres, fins el punt que el tarannà local arribà a identificar-les ideològicament i emotiva amb les essències més pregones d'Elx.

El procés s'aturà en part després de la guerra d'Espanya, ja que les circumstàncies de fam i misèria del moment donaren als horts un renovat valor econòmic, però, dues dècades més tard, la destrossa ha continuat i ha entrat en una nova fase durant els anys 60. Aquests anys es deixaren de fer definitivament noves plantacions d'horts a tot el municipi i d'una forma més o menys legal s'han tallat -o s'han "transplantat"- milers de palmeres per a fer nous carrers, com ara l'avinguda de la llibertat, xalets, equipaments o blocs d'habitatges -ara, amb l'excusa funcionalista de l'edificació oberta-. Moltes terres d'hort, amb l'espectativa de convertir-se en solars, s'han deixat abandonats i els horts de palmeres, que no són un bosc natural, sinó un cultiu, una plantació, un paisatge humanitzat, han anat assecant-se.

I a finals dels anys 70, una novetat: la destrossa s'ha ampliat a tot el municipi. Trencat l'equilibri entre l'home i el medi, l'automòbil, el xaleterisme i la turisticitat han creat un nou mercat per a la compra-venda de palmeres. El seu lent creixement i la inexistència de viviers massius antics ha portat a l'expoli i a la comercialització il·legal de les palmeres del municipi d'Elx.

4. Protecció

L'any 1933 un decret del Govern prohibí la tala de palmeres vives arreu el municipi d'Elx. Un decret del 1943 declarà jardí artístic el palmerar i disposà que li fos d'aplicació la llei del Tresor Artístic. Finalment un Pla Especial d'Ordenació (1972) ha regulat els usos -val a dir la construcció- en els horts de palmeres. Tanmateix, com que la seua intenció declarada és introduir els horts dins del creixement urbà de la ciutat, les dispocions que contè tendeixen a regular (i potenciar) la construcció dins dels horts: xalets, escoles, estacions d'autobussos, parcs de trànsit, hospitals i tota mena d'edificis urbans.

Tot plegat, els horts de palmeres són el bé cultural i ambiental més important de la comarca del Baix Vinalopó i un dels més bells del País Valencià i d'Europa. Són un espai agrícola, conreat, productiu, útil, en definitiva. Les palmeres d'Elx eren un conreu que admirà el mateix botànic Cavanilles. Però actualment, per damunt del seu valor productiu, com ja assenyala l'enginyer Nicasí Mira als seus escrits dels anys 20, interessen pel seu caràcter de plantació única arreu Europa. I sense viviers per a reposar els arbres, i sotmesos a la seua conversió en ciutat, aquests horts de palmeres són un territori en procés de desaparició.

GJiU. 00-03-1983

[«El Palmerar», en Joaquín Bérchez Gómez ed., Catàleg de Monuments i Conjunts de la Comunitat Valenciana, València, Conselleria de Cultura Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana, vol. 1, 1983, 740 p., p. 411-419]

Revisat: 22-04-2004

CONJUNT HISTORICOARTÍSTIC DE LA CIUTAT D'ELX

Març 1983

Per decret 191/1968 del 18 de gener, el Govern declarà conjunt historicoartístic "el sector d'Elx que comprèn la basílica de Santa Maria, l'alcàsser-palau d'Altamira i la Calaforra, com també, fora d'ell, la casa-palau de Jordi Joan". A més s'assenyalaven uns edificis que li donaven "excel·lència" al conjunt, ço és la casa dels Cosidó, la dels Lleons, la dels Ferros, l'antic Hospital i l'ermita de Sant Sebastià. També s'hi incloïa, encara que no fos mencionat expressament, el convent de mercedaris de Santa Llúcia. El decret acabava dient que aquest conjunt "emmarca exteriorment l'anomenat Misteri d'Elx, magnífica representació medieval que hom celebra dins la basílica de Sant Maria".

Fet i fet, el sector indicat comprenia la meitat nord de l'antiga vila murada d'Elx, centrada pel barri dels Filadors (anomenat, en castellà, Traspalacio), el qual havia estat arrasat a principi dels anys seixanta. El decret, doncs, declarava protegible una zona ja derruïda. Devia ser un cas sense precedents. Encara que el motiu que s'havia donat per a la destrossa era la construcció del pont d'Altamira (que unia els barris d'Altavix, a l'est, i els parcs de palmeres del nord, a través de la ciutat antiga, amb l'eixample del Pla de Sant Josep, a ponent del riu) en realitat fou una operació de renovació urbana a gran escala gestada durant els anys cinquanta. Així les coses, la declaració monumental només serví per a aturar les previsions municipals de permetre alçar edificis de vuit plantes en la zona i reduir-les a quatre. També ha servit per a entonar el sector amb el cèlebre "color ocre" dels conjunts històrics tutelats. Tot plegat, l'augment d'altures permès pel planejament, l'urbanisme pseudohaussmanià que ha seguit l'sventramento i que ha substituït l'antiga trama de carrers i replacetes, com també la permissivitat excessiva de les comissions de Belles Arts, ha fet que haja desaparegut una gran part dels edificis que encara hi havia, incloent cases pairals, edificis modernistes i architectures tradicionals.

La vila muirada comprèn tot el recinte de l'antiga vila d'Elx, primer musulmana i cristiana després, que encara avui en dia (1983) segueix formant el nucli central de la ciutat. La vila fou fundada pels musulmans en una data incerta, devers el segle VIII, i en parlen els viatgers mahometans dels segles XI i XII. Amb la conquesta catalanoaragonesa, i malgrat les covinences establertes pels dos bans, els cristians expulsaren els musulmans a una moreria (dita després raval de Sant Joan) situada més al sud, per tal d'ocupar ells, els cristians, la vila.

Aquest és un barri d'Elx que, com totes les ciutats islàmiques conquerides, ja començà a ser molt canviat, segons

sembla, pels cristians durant els anys immediats a la conquesta. I a partir del segle XVI, les reformes foren nombroses i d'un abast considerable.

La vila es trobava completament amurallada i tenia dues eixides principals, una cap a llevant, la porta de la Calaforra, i una altra cap a migdia, la porta de Guardamar, a les quals anaven a parar, respectivament, els camins d'Alacant i d'Oriola. Tots els autors coincideixen en que la superfície murada d'Elx no varià amb el pas dels musulmans als cristians ja que les muralles anaren refent-se les unes sobre les altres al mateix lloc. El riu Vinalopó, la rambla (que en àrab significa riu d'arena), limitava la població per ponent, creant amb les altes parets verticals que formen la llera una defensa infranquejable. La sèquia Major, que entrava per l'alcàsser i travessava diagonalment la vila, en sentit noroest sudest, abastia d'aigua la població i feia de desaigüe general, a més d'acomplir una funció religiosa en passar per davant de la mesquita, el solar de la qual anaren ocupar successivament les diverses esglésies majors d'Elx.

A la vila murada degueren ser abundants els atzucacs creats per la urbanística àrab, però des del segle XVI queden documentats els nombrosos intents de tapiar-los, tant per part oficial com per part dels veïns que eixien beneficiats. Actualment no queda cap vestigi del traçat àrab de la vila murada. Queden, això si, uns banys àrabs complets en l'interior del convent de mercedaris, amb unes pintures al fresc en molt mal estat. De fet, la planta de la vila ha estat paulatinament desfeta per les ampliacions dels carrers i de les places amb que s'anava trencat la morfologia urbana. I la zona fou encara més greument damnada amb l'obertura del pont d'Altamira esmentat adès i amb el consegüent sventramento.

Actualment (1983) hi romanen alguns exemples d'arquitectura dels segles XVI al XVIII, a més d'algunes cases neobarroques, castissistes i racionalistes. Hi ha també els exemplars més il·lustres de l'arquitectura d'Elx, l'església de Santa Maria, l'alcàsser de la Senyoria, la Calaforra i el convent de Santa Llúcia, amb els banys àrabs, les restes d'una església tardogòtica i renaixentista i un claustre de finals del segle XVIII. També hi ha les portades renaixentistes de les cases dels Lleons i dels Cosidó (l'interior de tots dos edificis fou destruït); l'ermita de Sant Sebastià, exemple del gòtic català, molt reformada; l'hospital de la Caritat, renaixentista, que va caent-se a poc a poc; i la casa-palau del marí Jordi Joan i Santacília, una bellíssima casa barroca que encara roman sencera. La casa dels Ferros, barroca, el palau Bisbal, del segle XVIII, i molt altres edificis del conjunt han estat derrocats legal o il·legalment.

[«Sector antic de la ciutat», en Joaquín Bérchez Gómez ed.,
Catàleg de Monuments i Conjunts de la Comunitat Valenciana,
València, Conselleria de Cultura Educació i Ciència de la
Generalitat Valenciana, vol. 1, 1983, 740 p., p. 385-391]

Revisat: 11-05-2004

LA CORONA VALENCIANA, DE JAUME FUSTER

Maig 1983

GJiU. 02-05-1983

[Presentació de la novel·la La corona valenciana, de Jaume
Fuster a la llibreria «Ali i Truc», Elx, 02-05-1983]

Revisat:

EL JARDÍ I EL TEMPS

Juliol 1983

Ho deia Nicolau Rubió i Tudurí, que era arquitecte i es passà la vida fent jardins bellíssims: és el temps que fa els jardins, els anys que fan de les primes estaquetes grandiosos arbres que trenquen la llum i que a l'aire donen ombra. Es el pas del temps que fa florir els rosers i els geranis, que dels xiprers fa torrasses, que fa els oasis de palmeres i les selves de bambú. La paciència i l'espera fan el jardí i el paisatge. I els corona la història. Són les estacions de l'any que, multiplicades, dauren els escalons i els balustres, la pedra de les fonts i els safareigs, envelleixen les teules i les rajoles.

El discret ecologisme amb que s'ha investit el Poder al darrer quart del segle XX és hereu de les reivindicacions de zones verdes i dels incendis de les serres, del regeneracionisme del segle passat. Aquest ecologisme discret i tímid exigeix que el Poder faça jardins públics. El Poder, deus ex-machina que tot ho mou, vol que es facen jardins, però que es facen a pressa. ¿Que li importa al Poder el lent esclat de la dàlia, l'extinció de centenars d'espècies, el vol dels insectes o la caiguda de les fulles?. El Poder voldria que les flors del jardí fossen com les d'aqueixes insensates pel·lícules fetes amb càmera ràpida, que s'obrin en un instant i es congelen després en la foto fixa. El Poder té pressa en mostrar el resultat de la seua gestió o les conseqüències d'allò que ha perpetrat. El Poder no té temps.

I vet aquí que tot es pot comprar excepte el temps. No està en la mà de l'home tornar cap arrere la història, ni canviar les coses que han passat, ni comprar anys, ni vendre'ls. El Poder voldria fer jardins amb arbres discretament grans, de plàstic, eternament amb la mateixa altura i amb la mateixa forma, que no els trencàs el vent, que no deixassen caure fulles ni brutícia, que no criassen cuquets ni teuladins. Arbres eternament idèntics a ells mateixos fins que vinguessen els que els han de tallar, ja que la dissort de l'arbre a la ciutat, aqueixa és una altra.

Per a evadir-se del problema del temps s'han inventat argúcies com ara el reg per goteig -una goteta d'aigua que cau, cada cert temps, en la soqueta de la planta- i artefactes com ara els hivernacles. El reg per les séquies aprofitant la meravellosa cosa que és la gravetat i que fa que l'aigua vaja dels llocs més alts als més baixets, és suplit per complicats mecanismes, aspersors i mànegues de regar que gasten energia a bastament. Igual que els ous de granja i els pollastres seriatos, que es pinten de colors de menuts, es fan els arbrets i les plantetes.

Però com que açò només soluciona el problema en part, s'han inventat altres maneres d'intentar resoldre'l millor: una consisteix en fer jardins sense arbres; l'altra, portar-los ja

fets des d'on es troben, sense comptar que una característica dels vegetals és que no tenen cames i no poden desplaçar-se.

Així, els jardins públics, magres, coents i anònims dels anys del franquisme han donat pas, en el millor dels cassos, a l'obra arquitectònica, a places amb columnes, pòrtics, monolits i altres objectes de vària mena on manquen l'arbre, el banc i la font. Complicades estructures perfectament inútils i d'una discutible bellesa omplen molts dels pocs espais lliures de les nostres ciutats i pobles. El debat sobre la disciplina arquitectònica ha convertit els professionals del disseny i del dibuix en aliats del Poder contra el jardí. I vet aquí que l'arquitecte i l'emperador d'Assíria s'han posat a fer jardins i places públiques sense arbres ni flors, o sense el seu protagonisme, arreu les ciutats de la pell de brau.

L'altra alternativa és més dramàtica per destructiva. A la traïció de la natura que no li ha atorgat al Poder el control sobre el temps, aquell contraposa la destrucció de la natura. Els venedors d'avets i pins assoles les muntanyes. Els mercaders de parcel·les cremen les serres. Els traficants de palmeres van per la governació d'Oriola emportant-se els arbres ja crescuts fins a les urbanitzacions i les places dissenyades per la disciplina arquitectònica i el Poder. Destruïxen el paisatge i l'agricultura, fan frau amb l'arbre més estimat pels elxans i pels perses, estan fora de la llei i de la consciència.

Així, els serfs del Poder busquen els llocs on s'ha acumulat el temps: una palmera de dos metres de tronc pot tardar quaranta anys en fer-se. Busquen temps perquè ells no en tenen. I han de fer jardins públics amb molta pressa, perquè així ho exigeix el discret ecologisme del Poder que vol resultats a curt termini. Han fet arbres amb rodes, carregats de mort, transportables com totes les mercaderies, arbres a la imatge i mesura de l'automòbil. ¿Sabieu que per a fer el parc de l'Escorxador de Barcelona han destruït un parell d'horts de palmeres d'Albatera?

No es pot transplantar un arbre per les bones com volien fer els bisbes de Madrid amb els plàtans dels carrers per a que la gent pogués veure millor el Papa. Els éssers vius s'han de tractar amb respecte. Car, amb tot, no són el jardí la destrucció del camp ni les places de pedra, la flor que esclata a càmera ràpida ni els arbres amb rodes. El jardí té el seu propi temps. Creix lentament l'arbre i cauen a poc a poc les fulles i amb lentitud es podreixen i fan negra l'aigua i la terra. El jardí és un calendari que va repetint les mateixes estacions, les mateixes passes, i ens les ofereix, generós, al nostre gaudi. El jardí és quelcom que està viu per al nostre goig immens.

GJiU. 13-07-1983

[«El jardí i el temps», Información, 20-07-1983, Alacant, p. 8. També en Levante, 23-07-1983, València, p. 21. També

(versió original i traducció al castellà) en CEUMT, la revista municipal, núm. 73, 00-04-1984, Barcelona, p. 43-46]
Revisat: 00-12-2001

ELOGI DEL VALENCIÀ I DE LA FESTA

Agost 1983

Des de fa unes quantes dècades, els homes i els xiquets que fan la Festa d'Elx van deixant de parlar en valencià, ço és van deixant de parlar la llengua de la mateixa festa que representen.

El fenomen coincideix amb la castellanització en massa del País Valencià que, com és sabut, té una gran part de suïcidi lingüístic. Els pares que en parlar-li als fills canvien de llengua i ho fan en castellà estan esborrant el més important senyal d'identitat que com a col·lectivitat tenim.

Qui parla valencià i li parla als fills en una altra llengua, els està negant -potser sense saber-ho- l'herència de set segles, la saviesa i el coneixement de tots els seus avantpassats, les arrels del seu poble.

Qui no sap i estima la llengua antiga de la terra on viu, no és digne de que aquesta terra l'acollesca i li done pa i casa.

Els xiquets i els homes de la Festa van parlant entre ells en castellà a l'ermita de Sant Sebastianet, al cel, al cadafal, als inferns de la tramoia, al corredor...

El valencià va desapareixent dels llocs que devien haver estat el més fort reducte de la llengua d'Elx, pel que aquests llocs haurien de suposar d'estima cap a les tradicions i els costums dels nostres pares.

Ara bé, cal preguntar-se si encara avui té sentit la Festa, al marge de la qüestió de l'idioma i de l'espectacle. Al meu parer, la contestació és afirmativa, car una lloa a la Mare de Déu d'Agost, com ho és la Festa d'Elx, té sentit quan s'és fidel al seu significat més ancestral i antropològic.

La Festa d'Elx representa el moment crucial de la mort de la mare, de la mare de cada mortal. Encara que siga només per això, ja pot emocionar. Però si la Vespra és la mort de la mare, la Festa és la resurrecció de la vida, l'Assumpció de la Mare de Déu, la nova primavera, la segona part del cicle de la vida i de la natura, antic com l'home i com la terra.

Per damunt de reduccions canòniques, la Mare de Déu d'Agost és la màgia i l'esperit, el ritual que fa bons la collita i el part, que dóna el foc i la pluja, que fa propici el vent, el sol i la lluna.

Es això el que emociona de la coronació, quan tota l'església està plena d'actors i artefactes, de gent, d'oripell i de calor.

L'Assumpta és l'inici de la vida; els camps de forment granat; els bancals de mangraners tot just regats, amb la fruita tendra; els ametllers promptes per a la collita; la terra fèrtil; els animals prenyats; l'amor inicial, oríge de la vida.

S'ha valorat molt el fet que la Festa d'Elx fos

representada per la mateixa gent del poble. D'un poble que parlava valencià. Era un senyal i una garantia d'autenticitat.

Som d'Elx els qui fem la Festa. Som valencians i hem de parlar valencià, perquè no podria ser d'una altra manera.

La Festa és la llengua viva. No hi ha símbol més exacte de la desfeta lingüística a Elx que l'àngel que allarga les vocals, sense dir el text original, o que la Maria inventant-se les paraules el significat de les quals no sap o no recorda.

Els xiquets de la Festa són un espectacle penós, però també ho són els apòstols i els jueus que no saben fer es i os obertes, esses sonores, jotes i ges.

Uns homes que fan de cantors i no saben parlar el que canten no diuen res perquè no saben el que diuen.

Més enllà de que el mestre de capella o el patronat tutelar del Misteri prenga les mesures necessàries sobre la dicció, sobre el text o sobre el coneixement de la llengua per part dels que canten, el fet és que conforme va deixant-se de parlar valencià a Elx, va morint la Festa, va fent-se una estricta peça de museu on es canten -es diuen- unes coses que no entenen ni els actors ni el públic.

I si arriba un moment en que el valencià desapareix de la Festa d'Elx més enllà de la representació estricta, i una llengua estrangera s'ensenyoreja dels artefactes cel·lestials, de la veu dels cantors i de l'espai de la Festa, haurà passat a Elx una de les grans desfetes de la història d'aquest poble. Com les inundacions i els terratrèmols que ens han assolat, com la set i la pesta, com les grans tales de palmeres (que encara patim per a la nostra vergonya col·lectiva) i com la crema de les esglésies.

La desaparició del valencià de la Festa farà d'ella un espectacle de plàstic, no la veu d'un poble, pobre i llaurador.

Deshonor ens hauria de procurar aquesta novetat. Gran pena seria que una llengua aliena se n'entràs fins els llocs més amagats d'Elx, fins el cor i el ventre d'on li surt la vida al poble.

Dins mateix de la Festa es mor la llengua dels àngels de la Festa, l'antiga veu d'aquesta terra, que era, segons el cronista Ramon Muntaner, del pus bell catalenesc del món.

I cal resistir aquesta mort quotidiana que ens administren. Cal no oblidar cap paraula; recordar les veus del camp i de les fàbriques, del poble antic, que és una font de saviesa infinita; les paraules dels arxius i dels diccionaris, dels llibres vells, de la història antiga.

No podem deixar morir aquell valencià amb que s'omplien els carrers i les places del raval i de la vila, del Pla de sant Josep i del camp d'Elx.

¿Com podrien els d'Elx deixar de parlar-li per a sempre als seus fills en la llengua de la Festa?

¿Com podrien oblidar-se del valencià del Misteri?

GJiU. 00-08-1983

[«Elogi del valencià i de la Festa», Avui, 12-08-1983,
Barcelona. També en Noticias al día, 13-08-1983, València, p.

14. També en Información, 14-08-1983, Alacant, p. 13]

Revisat: 11-03-2004

PRESENTACIÓ QUE FÉU EL REGIDOR D'URBANISME D'ELX DEL PLA ESPECIAL D'EDIFICIS PROTEGIBLES

Agost 1983

Señores Concejales:

Preocupación fundamental de los ayuntamientos ha sido, desde siempre, cuidar con el máximo esmero, embellecer y respetar las ciudades que tienen encomendadas. Especial cuidado le es debido a las partes más sensibles de la ciudad; si las ciudades tuviesen corazón, éste sería su parte antigua, igual que en la memoria del hombre es la infancia el motor de la vida y del conocimiento. Es la parte de la ciudad anterior al siglo XX, lo que se ha dado en llamar ciudad vieja, pueblo viejo o centro histórico. Allí están los recuerdos de sus habitantes, las calles, las casas que han visto pasar años y gentes, el pueblo todo. Allí se concentra la memoria popular y cotidiana de los habitantes de la ciudad. Como dejó escrito el poeta, "el pueblo sobrevive en el puente y en la iglesia, en las calles empedradas que han conocido toda la gente del pueblo".

Mas he aquí que en los últimos cincuenta años la destrucción y la especulación se han cebado como nunca antes en las ciudades antiguas de Europa, y aquello que era patrimonio cultural de un pueblo, herencia de siglos, se ha ido destruyendo. Y es constatable que los ciudadanos que aman y sufren la ciudad lamentan la desaparición de sus señas de identidad, de lo que ellos consideran suyo y bello. En la actualidad, la palabra belleza ha sido desterrada por imprecisa y decimonónica de los vocabularios críticos, técnicos y especializados. Y a pesar de ello, todos somos conscientes de la fealdad de la inmensa mayoría de nuestras ciudades. Y como en pocas etapas históricas anteriores, desearíamos que nuestras ciudades fueran bellas. Porque los intereses inmobiliarios y el mal hacer urbanístico y arquitectónico han creado barrios monstruosos de asfalto y de edificios anodinos, vulgares, incómodos y sin interés; barrios sin estatuas ni monumentos, sin plazas ni árboles, sin aceras ni espacios para el viandante.

Este plan especial que someto a la opinión de los señores concejales es la continuación de una tarea de recuperación y reconstrucción de la ciudad que a todos corresponde. A mi modo de ver, uno de sus objetivos es preservar las señas de identidad del torbellino de destrucción a que nos ha llevado una concepción errónea e interesada del progreso. La arquitectura forma parte del patrimonio cultural de un pueblo, como el paisaje, las canciones, la lengua y las costumbres. La vida de una colectividad tiene un marco construido; la calle, la plaza y los edificios contienen una historia que pertenece a esa colectividad. Nuestra identidad como pueblo está inmersa, en gran parte, en la ciudad que nos ha visto crecer; y perder la ciudad es perder un trozo de la memoria colectiva. Los pueblos

libres y cultos se caracterizan porque respetan el patrimonio común que les ha dado la vida: la ciudad y el campo, las sierras y el agua.

Este plan especial levanta acta del estado actual de nuestro patrimonio urbanístico, arquitectónico y arqueológico, en sus elementos más importantes y representativos, según los estudiosos que se han ocupado de la historia de la arquitectura y de la historia de Elche en el último siglo. Bien es cierto que numerosos palacios barrocos, numerosas iglesias, numerosas calles y casas, numerosos paseos y plazas no pueden estar incluidos en este plan especial porque han sido bárbaramente destruidos, la mayoría de las veces de una forma legal, aunque siempre de forma absolutamente ilegítima. En la memoria de todos están destrucciones inútiles, ya míticas, como la de la Glorieta, cuya remodelación de finales de los 60 hizo desaparecer el bellísimo jardín de principios de siglo, los bancos, los quioscos de prensa y el templete de la música. O el paseo de la Estación, con dibujos de Pere Ibarra, o la pérgola y els xorrets del parque, o tantas calles y plazas con árboles y fuentes. Son muchos los edificios y los espacios urbanos que la ciudad de Elche, es decir, cada uno de nosotros, ha perdido para siempre. Porque si algo caracteriza la muerte de las cosas, como la de los hombres, es que es irreversible.

Si otros pueblos y naciones han sabido compaginar una nueva sociedad industrializada con el mantenimiento de sus raíces históricas, el nuestro, hasta ahora, no lo ha sabido hacer. Difícilmente podía salir intacta de la destrucción una ciudad como Elche que ha cuatriplicado su población y su número de vivienda en los últimos cuarenta años. Elche, que asombrada a los visitantes de finales del siglo XIX por su carácter arabizante, por sus tertrados planos, por sus casas de dos plantas, bajas, sin remate ni teja, por sus calles torcidas, por sus adarves... ha ido perdiendo su personalidad a cambio de nada. Barrios como les Illetes, Traspalacio y el arrabal de San Juan; plazas como la Glorieta, la del Mercado o la de María Guerrero, son ejemplos de una destrucción continuada que ha provocado la propia perplejidad cultural y ciudadana en la que nos encontramos. Podría argumentarse que si poco queda, nada hay para mantener. Yo contestaría con aquel texto del antropólogo Claude Levy-Strauss en donde exponía su lamento ante la desaparición paulatina de costumbres y objetos de las tribus prehistóricas de América y Oceanía, y de cuántas cosas estarían vivas en esas tribus cincuenta años antes. Sin embargo, concluía, ¡cuántas cosas están vivas hoy que puede que no lo estén dentro de cincuenta años. Y cómo debo mirarlo todo y consignarlo todo para que, quien venga dentro de cincuenta años, pueda examinar y juzgar y aprender de mis escritos!.

La aprobación inicial de este plan especial que hoy solicito de los señores concejales quiere ser señal de que en

nuestra ciudсад hay cosas que están cambiando para bien. Quiere ser un paso más de la administración municipal en el respeto hacia los bienes culturales y ambientales que, como institución, tenemos encomendados. Quiere ser, en fin, un acercamiento a los presupuestos avanzados del mundo que han sabido hacer de su patrimonio históricoartístico un objetivo, querido y respetado por las instituciones y por los ciudadanos.

GJiU. 12-08-1983
Revisat: 11-03-2004

BAN DE L'AIGUA

Setembre 1983

GJiU. 27-09-1983

Revisat:

CRÒNIQUES D'ELX: LA AVINGUDA DE LA LLIBERTAT, QUATRE ANYS DESPRÉS

Octubre 1983

PRIMAVERA DEL 1980

L'Ajuntament d'Elx i l'empresa constructora han donat per acabada l'obra del primer tram de la avinguda de la Llibertat, les Rambles. En la introducció a l'avantprojecte d'urbanització d'aquesta avinguda acabàvem dient que el bulevard, l'arbre, la font amb aigua i els passeigs d'altres ciutats, ens havien portat de la mà.

Era la primavera del 1980. No han passat molts anys ni ha canviat gran cosa la situació del país ni de la ciutat. Però aquell era un temps d'il·lusió i d'esperança per a molts. Després de quaranta anys, s'havien celebrat eleccions municipals democràtiques i nosaltres oferíem a la ciutat d'Elx el millor del que sabíem.

Erem sis arquitectes que vam pensar la avinguda de la Llibertat, les replacetes i els arbres, les fonts i els monuments, les voreres per als transeunts i les calçades per als automòbils. Els vam posar noms als trams i als jardins, als passeigs i a les places. Noms del poble, com ara parc de Sant Jaume o plaça de l'Algeps, que volíem que fossen per a sempre, no per a ser canviats en cada moviment de règim polític o de partit dominant. El bulevard i l'arbre ens havien portat de la mà.

"El 66% de la avenida del Ferrocarril será para uso cívico" titulava el 30-01-80 un periòdic, amb certa admiració, la crònica de la presentació de l'avantprojecte a la Comissió Municipal d'Urbanisme. Com molts a Elx, no volíem que aquell gran espai buit que quedà quan soterraren el tren fos una autopista urbana que hauria eternitzat la divisió entre els barris de Carrús i del Pla de Sant Josep. Volíem un carrer ample, bonic i ple d'arbres, però, en fi de comptes, un carrer més d'Elx. I en lloc del projecte que l'Ajuntament i el MOPU dels anys setanta tenien per a la aleshores dita avenida del Catorce de Diciembre, vam oferir un passeig com els que havíem vist a Berlín i a Londres; a Viena i a París; a Madrid i a Barcelona. Projectàrem sis trams que vam anomenar el Bosc, el Jardí, les Rambles, els Horts, el Gran Parc i el Camp d'Elx.

Des del principi, la nostra gestió i la nostra opinió estigueren obertes a l'opinió de tots els que van voler opinar. Vam muntar una exposició amb els plànols del projecte i vam dirigir l'edició d'un llibret blanc on s'exposaven els antecedents, les conclusions i les propostes per a la urbanització.

L'OPINIO DE QUATRE ANYS

Uns anys després, el riu no és el mateix, ni tampoc ho som

nosaltres, conforme ens avisà el vell Heràclit que seria. Tots som un poc més vells, més lletjos i potser amb menys il·lusions. El temps no passa debades i ens crema.

Tampoc la avinguda de la llibertat és la mateixa, ja que, vet aquí, hi ha fanals on, abans, hi havia fosca; asfalt i baldoses on, abans, hi havia pols; arbres i flors on, abans, el sol matava. Ja poden veure's grups de persones que van a les Rambles de la avinguda a passejar i a parlar, a jugar i a prendre el sol.

Els darrers tres anys han anat fent-se aquestes Rambles entre grans discussions i baralles. Sense debats seriosos i desapassionats. Amb millors o pitjors acabats. Amb millor o pitjor ofici. Amb més llargues o més curtes mires polítiques. Amb tot, des de l'Ajuntament democràtic s'han anat urbanitzant les Rambles, fent un gran carrer, que, al marge de la crítica arquitectònica, es veu amable i civilitzat.

Aquest carrer de cinc quilòmetres de llarg era la gran oportunitat que li quedava a Elx per a ser un poble més assentat, menys agressiu. Tots ho sabíem i molts esperàvem que s'aprofitàs l'ocasió. I, per això, es va convertir en una poderosa arma política, en una pedra per a llençar al cap de l'enemic.

Al principi semblava que ningú no volia una autopista urbana i, després, l'ha reclamada més d'un. ¿Quina cosa, sinó, era aquella proposta d'una gran calçada central amb dues voravies amples als costats?.

Pocs llegiren atentament els documents dels projectes i, després, molts se'ls han volgut saber millor que ningú. Quan tot el saber urbanístic d'alguns es redueix a l'esplanada d'Espanya d'Alacant i al carrer de les Plateries de Múrcia, han volgut sentar càtedra d'estètica i composició i d'anàlisi de formes.

De la avinguda de la Llibertat, tothom s'ha sentit en l'obligació d'opinar. Desqueferats i periodistes, ames de casa i obrers de la construcció, pèrits i jubilats, minusvàlids i ecologistes. Això es bo, perquè estimula l'ús del cervell i la circulació de la sang. Es un dret que els ciutadans tenen i es prenen quan els que manen fan d'una obra un tema polític -i, com a tal, polèmic- en lloc d'urbanístic.

Tots han opinat bé i mal a la vegada. Cadascun dels 160.000 elxans hauria fet la "seua" avinguda de la Llibertat, diferent de la del veí.

Conforme han anat avançant les obres, però, i la matèria ha pres forma i les idees cos, eren més les coses que anaven agradant a tothom. De la avinguda de la Llibertat de cadascun s'ha passat a aquesta avinguda de la Llibertat que és l'única que tenim i que és de tothom.

LA REALITAT CONSTRUIDA

Mai no es fàcil una obra d'aquest tipus. Pel camí uns

s'han donat de baixa i uns altres s'han donat d'alta. Han hagut ajustaments i canvis. Inútils uns, potser necessaris d'altres. Paraules malintencionades i atacs oberts. Hi ha hagut la ignorància d'uns i les manipulacions d'uns altres. Hi ha hagut el govern i l'oposició. L'esquerra, el centre i la dreta. L'administració i els administrats.

La ideologia tecnocràtica pròpia dels anys seixanta ha guanyat la partida en molts llocs. En bé del progrés, de la funció o de l'economia, s'han ocupat amb asfalt espais i formes que havien d'haver estat per al vianant.

Els que sempre encenen fogueres amb la llibertat, han encès una foguera amb la avinguda d'aquest nom; i li han llevat fins i tot el nom, deixant en veu de tothom aquest munyó toponímic de "la Avinguda", sense més llibertat.

Des de les mateixes planes que el 1980 es defensava el nostre projecte, s'ha anat tirant llenya a la foguera que alguns han encès amb aquells papers. Els mass-media -ai!, quina paraula més pretenciosa per a La Verdad, Información i Ràdio Elx!- han anat replegant, fecundant i fent germinar abundants notícies i opinions sobre el tema. Per a la història (aquesta morta de fam) queden. I si Déu vol, les trobaran a l'hemeroteca els qui vulguen consultar-les.

Les Rambles de la avinguda de la llibertat han estat objecte d'agressions injustes i infundades, joc inútil al que no hem volgut jugar perquè estàvem convençuts que el temps i els resultats eren els millors defensors del nostre disseny, com de tota obra humana que l'oblit no s'emporta.

Malgrat tot, estem satisfets perquè fórem partíceps de la idea des del principi, i perquè quan una obra d'aquesta magnitud va endavant, ja és un guany de tots els ciutadans, un èxit del que hem de felicitar-nos els qui a Elx vivim i treballem.

Estem satisfets perquè hem aconseguit allò que més volíem: convertir aquell gran solar buit, ple de pols només fa quatre anys, en un llarg eix urbà, en un passeig i no en una autopista. Però cal no oblidar que encara queden cinc trams com el tros de les Rambles que ara s'ha acabat. Són tan importants com aquest i donen sentit al conjunt del projecte. Només amb serenitat, sense por i sense atacs estèrils, podran fer-se com tots volem. "El tren s'apropava a la ciutat...", dèiem. Encara, però, queda un llarg trajecte, si és que els trens arriben alguna vegada en alguna ciutat.

FINAL

Ara, per on abans passaven els trens, entre faenetes de geranis i d'araucàries, entre bancals de magraners i d'ametllers, van unes rambles amb fonts, arbres i bancs, l'esborrany del projecte sencer que vam dissenyar.

Però, vet aquí, que és el temps qui fa (i desfà) els jardins i els passeigs, l'arquitectura i el paisatge, la ciutat

tota. Deixeu que passen uns anys i que s'hi posen els quioscs de periòdics, de caramels i de flors, les casetes dels venedors de cupons de cecs, les cabines de telèfon, les taletes dels bars i els tendals, totes aquelles coses que fan la ciutat per a les persones i no per als cotxes. Deixeu que tots els d'Elx tingam records en aquesta llarga avinguda de palmeres.

Deixeu que els arbres cresquen i separen l'ombra del sol, que vinguen els teuladins de les clarisses, que la pedra tinga pàtina i les manises, anys i clevills; deixeu que s'enramen en la pèrgola les buganvíl·lees i els gesminers. Deixeu que estiguen fets del tot, com un jardí, els quatre quilòmetres que manquen.

Aleshores, amb seriositat i amb distància, podrem tornar a parlar de l'avinguda de la Llibertat.

GJiU. 00-10-1983
Revisat: 10-06-2004

BAN DEL TRÀNSIT

Novembre 1983

GJiU. 07-11-1983

Revisat:

CRÒNIQUES D'ELX: EL CLOT DE GALVANY

Novembre 1983

GJiU. 15-11-1983

Revisat:

UNA TEMPORADA AMB JOSEP MARIA LLOMPART

Novembre 1983

GJiU. 15-11-1983

[«Una temporada amb Josep Maria Llompart», sobre Obra Poètica
(1983), de Josep Maria Llompart, Avui, suplement Lletres, 30-
11-1983, Barcelona, p. I-II]

Revisat:

CRÒNIQUES D'ELX: LA RELLA, UNA REVISTA COMARCAL

Desembre 1983

GJiU. 00-12-1983

[«Cròniques d'Elx: La Rella, una revista comarcal»,
Información, suplement Artes y letras, 08-12-1983, Alacant, p.
24]

Revisat:

